

Druhým hlavním důvodem, proč technickou civilizaci nelze bez dalšího nazvat úpadkovou, je však, že úpadkové zjevy, které jsme v ní konstatovali a vylíčili, nejsou prostě jejím dílem, nýbrž dědictvím předcházejících epoch, z jichž duchovních problémů a témat sestrojila svou převládající motiviku. Tomuto poukazu sloužilo naše skicovitě vylíčení vzniku moderní doby a jejího metafyzického základního charakteru. Moderní civilizace trpí nejen vlastními chybami a krátkozrakostmi, nýbrž nedořešeností celého problému dějin. Ale problém dějin nesmí být dořešen, nýbrž zůstat problémem. Nebezpečí dneška je, že pro příliš mnohé vědění v jednotlivém odučuje vidět otázky a to, co je jejich základem.

Možná, že celá otázka po úpadkovosti civilizace je nesprávně položena. Civilizace o sobě neexistuje. Otázka je, zda dějinný člověk se chce ještě přiznávat k dějinám.

6. Války 20. století a 20. století jako válka

První světová válka vyvolala u nás celou řadu výkladů, které obrážely snahu lidí pochopit toto obrovské, každého přesahující dění, lidmi nesené, a přece lidstvo přesahující – dění nějak kosmické. Snažili jsme se je vpravit do svých kategorií, být s ním hotovi tak, jak jsme dovedli, tj. v podstatě na základě myšlenek 19. století. Druhá válka nic podobného nevyvolala; ve svých bezprostředních příčinách a ve své podobě byla snad trochu až příliš (zdánlivě) jasná a hlavně – neskončila a přešla v cosi zvláštního, co vypadá ani ne jako válka, ani zase jako mír, a revoluce, která tento stav jaksi komentovala, nedovolovala nikomu nabrat dech ke slovu, které by „rozdělovalo každou věc podle jejího bytí a říkalo, jak se věci mají“.^a Krom toho se u nás ujalo jakési přesvědčení, že musí existovat nějaký pravý, tj. marxistický výklad druhé světové války, něco ukrytého v ideových pokladnicích strany, která vede pohyb dějin. Že takovýto výklad reálně neexistuje, nikomu potom nevadí...

Není úkolem těchto řádek podávat kritiku těch jednotlivých formulí, které byly raženy pro první světovou válku. Raději bych upozornil na to, že všechny, ať běží o boj Germánstva se Slovanstvem, ať o imperialistický konflikt vyrostlý z posledního stadia kapitalismu, ať o výsledek přehnaného moderního subjektivismu, který se násilně objektivizuje, případně o boj mezi demokracií a teokracií – mají jednu stránku

^a H. Diels / W. Kranz, cit. d., *Hérakleitos*, B 1; srv. čes. překl. K. Svobody in: *Zlomky předsokratovských myslitelů*, cit. vyd., str. 51. (Pozn. vyd.)

společnou: všechny pohlízejí na válku z hlediska míru, dne a života s vyloučením jeho temné noční stránky. Z tohoto hlediska jeví se život, hlavně právě dějinný, jako kontinuum, v němž jednotlivci jsou jakýmiś nositeli obecného pohybu, na němž jediné záleží, smrt má význam výměny ve funkcích, válka, tato masově organizovaná smrt, je nepřijemnou, ač nutnou pauzou, kterou v zájmu jistých cílů kontinuity života je nutno vzít na sebe, ale v níž jako takové není co „pozitivního“ hledat. Nejvýše může, jak to říkal Hegel (a Dostojevskij po něm opakoval), sloužit k těm salutárním otřesům, jichž občanský život má zapotřebí, aby neustrnul a neusnul ve své rutině. Ale že by válka sama mohla být něco vykládajícího, co samo ze sebe má moc smyslodárnou, je v podstatě myšlenka cizí všem filosofiím dějin, a proto též explikačním světové války, které jsou nám známy.

Výklady války 1914–1918 se děly tedy vždy pomocí idejí 19. století, ale to jsou ideje dne, jeho zájmů a míru. Není divu, že nedokázaly vysvětlit základní zjev tak odlišného 20. věku, neboť toto století je doba noci, války a smrti. Ne že by nebylo nutné k jeho pochopení rekurvat na předchozí dobu. Ale z jejích myšlenek, programů a cílů se dá vysvětlit pouze vznik oné strašné vůle, která po celá léta hnala miliony lidí do spalujícího ohně a jiné nespočetné miliony do příprav, obrovitých a nikdy nekončících, na toto monumentální autodafé. Nelze z nich vysvětlit vlastní obsah tohoto století a jeho hluboké propadnutí válce.

Jako všecky evropské války měla také válka 1914–1918 pozadím jisté obecně lidské přesvědčení, které se dralo násilím k manifestaci, k uskutečnění. I tato válka byla ideová, i když se její idea těžko hledá, protože je ve své negativnosti nenápadná. Války jako napoleonské tkvěly ještě v revolučních idejích, osvícenství se v nich obráželo ve zvláštní, vojensky ztechnizované podobě, a osvícenství bylo v té době obecným ideovým majetkem a přesvědčením světa, byla zde pozitivní idea, že rozum vládne světem. Jako v třicetileté válce bylo obecným přesvědčením, že je nutno definitivně vyřešit rozkol v západním křesťanstvu, a jako se opíraly křížové výpravy o přesvědčení o supremacii západního křesťanství, tkvící v jeho vnitřní pravdivosti. Obecná idea, která byla pozadím této války, bylo pozvolna vyklíčovější přesvědčení, že neexistuje nic jako věčný, objektivní smysl světa a věcí a že je záležitostí síly a moci takový smysl realizovat v tom okruhu, který je lidskému dosahu přístupný. V tomto duchu se odehrávala příprava k vál-

ce; na jedné straně vůle k udržení dosavadního statu quo, na druhé vůle jej radikálně změnit. Pochopitelně byly zde rovněž deriváty jiných, starších přesvědčení křesťanského původu: osvícensko-demokratické myšlenky na jedné, theokraticko-hierarchické na druhé straně; ale pohlédneme-li na stav věcí ze skutečného hlediska, že demokratické státy evropské byly zároveň ty, které reprezentovaly nejvíce imperiální myšlenku Evropy, nabývá jejich demokratismus tvaru komponenty v jejich obraně světového statu quo. Zvláště zřejmě to vysvitne z koalice s neohroženějším členem tehdejšího imperiálního statu quo, kterým bylo ovšem carské Rusko. V žádném případě to nebyly tyto deriváty, *pro které* se lidé šli bít, ty měly spíše vliv na průběh dějů a na intenzitu vůle, která se v nich projevovala. Teprve vstupem Ameriky a socialistické revoluce do válečného dění ukázaly se na spojenecké i na odpůřčí straně síly protistatutární, v jejichž jménu se válka dokončila, ale položila zároveň svým nezavršeným koncem základy nových konfliktů, vlastně staronových.

Důležité v tomto směru je: pojme-li se tímto způsobem, jediné reálným, válečný děj a vůle, která vedla k jeho nečekaně dlouhému trvání, pak strana, která nese odboj proti statu quo, a jež tak právem musí být nazvána přes všecko zdání opaku stranou revoluční, je pobismarckovské Německo. Přes zdání opaku: jak, tento útvar vedený konzervativním Pruskem s jeho vojenskou kastou, strnulou byrokracií, neuvěřitelně omezenou luterskou ortodoxií – revolučním elementem, nositelem a agentem světové revoluce? Nesvědčí proti tomu všechna fakta, mimo jiné sociální historie války? Dáme-li si imponovat běžným pojetím revoluce, které se prosadilo hlavně v doktrínách hospodářsko-sociálních, v historickém materialismu, v socialismu 19. století, které samo opět revoluci po stránce politické chápalo a stylizovalo podle revolucí 18. věku (hlavně francouzské, méně americké), pak ovšem tato teze nemůže být ničím než násilným paradoxem. Ze všech lidstev světa (kromě Spojených států) je však toto Německo, přes svoje tradiční struktury, ten útvar, který se nejvíce blíží skutečnosti nového vědeckotechnického věku. Jeho konzervatismus sám slouží v podstatě disciplíně, která vehementně, bezohledně, s pohrdáním vůči nivelizaci a demokratizaci jde za akumulací energie budující, organizující, přetvářející. V Jüngerově *Dělníku*⁴² je obsaženo implicitě tušení tohoto faktu revolučnosti starého předválečného Německa. Je to zejména vědeckotechnický rys jeho života, který se stále prohlubuje. Je to organizační vůle jeho hos-

podářských vůdců, jeho technokratických reprezentantů, kteří osnují plány nezbytné v rozporu s dosavadní organizací světa. Ty jsou docela přirozeně sváděny do jistého historicky připraveného kadlubu – neukázala válka sedmdesátého roku, že dosavadní centrum Evropy, Francie, není již s to konat funkci jednotícího státu západořímského dědictví, že Rakousko, poslední zbytek staré říše, může být učiněno snadnou kořistí tohoto plánování a že „evropský koncert“ je v této perspektivě obsoletní politický koncept? Vznikal tak přirozeně dojem, jako by toto imperiální Německo bylo tradicionalistické, obnovovalo prostě pretence na staré impérium na nové základně toho nacionalismu, který nesl válku roku 1870–1871. Jeho vnitřní protivníci, socialisté, v něm museli opět spatřovat rejdiště kapitalistických hrabivých magnátů, později typického představitele světového kapitalistického imperialismu s jeho snahou zmocnit se celého planetárního bohatství a všech výrobních sil. Ve skutečnosti spolupracovali sami na organizování nové společnosti práce, disciplíny, výroby, plánovitě budování, vedoucího po všech stránkách k uvolnění dalších a dalších zásob energie. Toto Německo přeměňovalo Evropu již dávno před válkou v energetický komplex. Při vši inteligenci, s kterou ostatní evropské země, zvláště Francie, postupovaly tímž směrem, byla jejich přeměna v tomto ohledu povlovnější a mírněna jejich vůlí k individuálnímu životu, tím trendem, který ještě dlouho po válce zachytil Sieburg ve svém *Gott in Frankreich*.⁴³ Konzervativní struktury předválečného Německa tomuto směru dalekosáhle *sloužily*, působily, že se tato přeměna děla disciplinovaně, bez velkých otřesů, a masy se poddávaly tomuto přetváření přes všecko skřípění zubů politických vůdců, ba politická organizace dělnictva stranickou byrokracií vpadala záhy do stejných kolejí a šla stejným směrem. Revoluce, k níž zde docházelo, měla pak svou hlubokou hnačí sílu v onom nápadném *zvědečtění*, které konstatovali všichni předváleční znalci Evropy a Německa jako hlavní rys jeho života, zvědečtění, které zároveň znamenalo pojetí vědy jako techniky, faktický pozitivismus, který dokázal i ony tradice, které zbývaly z Německa první poloviny 19. století, Německa doby mizící staré říše, tradice historie, theologie, filosofie, z velké části neutralizovat, nebo dokonce zavěsit za tuto novou lokomotivu.

Přes zdání opaku je Achillovou patou tohoto celého náporu jeho vojenská mašina. Je sice rovněž na cestě k manažérskému způsobu práce i myšlení, ale mnoho tu vadí. Je zde fascinace tradicí a jejími koncep-

ty, schémata, cíli. Na jedné straně obrovská tuhost a vytrvalost, na druhé pávnitá neurvalost a naprostý nedostatek fantazie. Válka se vede mechanicky, vítězí se organizací, tuhostí a pořádkem tam, kde se armáda setkává s nedostatkem těchto vlastností na opačné straně. Lenost v myšlení způsobuje, že není alternativních plánů, např. nedostatek ofenzivního plánu pro východ. Rovněž „shnití“ zákopové války je zásluha německého generálního štábu – předpoklady pro pohybovou válku v motorové technice existovaly již roku 1914, jediní Francouzi dovedli jich v bitvě na Marne částečně využít. Všechno „um“ se vyčerpávalo stupňováním palebné síly, které přicházelo nakonec nutně vhod obráncům.

Instinktivní zaměření války na západ svědčí o jednom – že to byla válka proti statu quo, jehož centrem byl evropský Západ. Porazit Rusko, „vyřídít je“, pro tento účel nestačilo. Bylo potřeba zasáhnout tam, kde hrozila soutěž druhých organizačních center stejného druhu, kde snad fascinace Západem, odtud sázení na nesmyslný Schlieffenův plán, na ponorkovou válku, na „velkou ofenzívu“ osmnáctého roku. Myšlenka nechat protivníky se vyčerpat v obraně někde na Rýně a zmocnit se zatím definitivně Východu jako báze pro organizaci velkoprostoru, v němž nebylo dostatečných sil k protiútokům, nevyvstala nebo se neprosadila.

První válka je rozhodující událost v dějinách 20. století. Rozhodla o celém jejích rázu. Že se proměna světa v laboratoř, která aktualizuje miliardy let akumulované konzervy energie, *musí* dít válečně, ukázala právě tato válka. Znamenala proto definitivní průlom toho pochopení jsoucna, které započalo v 17. věku vznikem mechanické přírodovědy a odstraněním všech těch „konvencí“, které se tomuto uvolňování síly kladly v cestu – přehodnocení všech hodnot ve znamení síly.

Proč se energetická proměna světa musí dít válečně? Protože válka, akutní opozice, je nejintenzivnější prostředek rychlého uvolnění akumulovaných sil. Rozkol je velký prostředek, kterého jako by – mytologicky vyjádřeno – Síla používala k svému přechodu z potence v aktuálnítu. Člověk je v tomto dění pouhé relé, a rovněž jednotlivá lidstva. Neťkví právě v tom onen dojem kosmičnosti válečného dění, které zachytil tak silně Teilhard de Chardin? „Le Front n'est pas seulement la nappe ardente où se révèlent et se neutralisent les énergies contraires accumulées dans les masses ennemies. Il est encore un lieu de Vie particulière à laquelle participent seuls ceux qui se risquent jusqu'à lui et

aussi longtemps seulement qu'ils restent en lui...^a „Il me semble qu'on pourrait montrer que le Front n'est pas seulement la ligne de feu, la surface de corrosion des peuples qui s'attaquent, mais aussi en quelque façon, le 'front de la vague' qui porte le monde humain vers ses destinées nouvelles ... il semble qu'on se trouve à l'extrême limite de ce qui s'est réalisé et de ce qui tend à se faire...“^b Teilhardova mystika hmoty a života nese pečeť zážitku fronty.

Jsou to síly *dne*, které posílají miliony lidí do gehenny ohně po čtyři léta, a fronta je místo, jež po čtyři léta hypnotizuje veškerou aktivitu industriální doby, kterou nazval účastník fronty Ernst Jünger dobou dělníka a totální mobilizace.⁴⁴ Tyto síly samy neumírají, pouze se vyčerpávají, je jim lhostejné, ničí-li nebo organizují-li. V podstatě se jim spíše „chce“ organizovat a být už při tom díle, od kterého válka pouze zdržuje. „Válečné cíle“ je nesprávný výraz: jsou to mírové cíle, ovšem cíle *pax teutonica* nebo *pax americana* atd. Ale lidstvo prožije nuceně čtyři léta na frontě, a kdo prošel frontou, říká Teilhard, je jiný člověk. V jakém smyslu jiný?

Jsou různé popisy frontové zkušenosti a jsou koncipovány pod různými zřeteli. Vyjímáme pro svou demonstraci popisy Jüngerův a Teilhardův.

Oba, Jünger i Teilhard, vyzvedají otřes frontou, který není okamžitě trauma, nýbrž základní změna v lidské existenci: válka jako fronta poznamenává vždy. Další společný rys: je hrůzná a v zákopech se každý sice třese, aby již byl vystřídán (i podle jistě ne choulostivé míry generálních štábů není možno zde vydržet déle než devět dní), ale v jejím prožitku je na dně něco hluboce a záhadně pozitivního. Není to přitažlivost propasti a romantika dobrodružství, není v tom žádná perverze přirozených citů. Přemáhající pocit smysluplnosti, kterou však je těžké

^a „Fronta není jen ohnivé pole, kde se odkrývají a neutralizují protikladné energie, nahromaděné v nepřátelských masách. Je také místem zvláštního Života, jehož se zúčastní pouze ti, kdo se odváží až k němu, a jen tak dlouho, pokud tam zůstávají...“ – P. Teilhard de Chardin, *Écrits du temps de la guerre*, Paris 1965, str. 210. (Pozn. vyd.)

^b „Zdá se mi, že by bylo možné ukázat, že fronta není jen linií ohně, místem, kde korodují lidské masy, které na sebe útočí, ale v jistém smyslu i ‚čelem vlny‘, jež unáší lidský svět k novým osudům [...] zdá se, že se tu člověk nalézá na nejzazší hranici toho, co se už uskutečnilo, a toho, co se připravuje...“ – Tamt., str. 201. (Pozn. vyd.)

formulovat, se nakonec zmocňuje člověka fronty. Je to pocit, který je s to přetrvat dlouhá léta. U Jüngerera přetrvává návraty mírové, partikularistické, nacionálně-šovinistické mentality, aniž otázka vyřešena, ale také aniž umlčena.

Má pochopitelně své fáze a různé stupně hloubky. Tyto různé stupně hloubky hrají v dějinách pozdější doby důležitou roli. První fáze, kterou dovede překročit jen málokdo, je prožitek nesmyslnosti a nesnesitelného děsu. Fronta je absurdita par excellence. Co se tušilo, stává se tu skutkem: nejdrahoccennější, co člověk má, se zde bezohledně rve na kusy. Smysl má jen demonstrace, že svět, který něco takového plodí, musí zmizet. Je to důkaz *ad oculos*, že je dokonale zralý k zániku. Kdo slíbí se vši vážností, že toto znemožní, má nás mít se vším všudy a tím radikálněji, čím bude jeho slib více vzdálen sociálních realit dnešního dne, které vedly k něčemu *takovému*. Tato podoba zážitku a jeho důsledků, podoba aktivního odpuzení, zachycená nesmrtně u Barbusse,⁴⁵ je u kořene velkého fenoménu *boje za mír*. Tento fenomén nabyt první dějinně významné a dějinně nedocenené formy v jednáních okolo míru brestlitevského a rozmohl se zvláště ve druhé válce a po ní. Odhodlání skoncovat s celou skutečností, která něco takového činí možným, ukazuje k tomu, že i zde nahlédnuto něco „eschatologického“, něco jako konec všech hodnot dne. Ale sotva zahlédnuto, je toto „druhé“ opět zachyceno a sekvestrováno denními souvislostmi. Sotva se člověk ocitl tvář v tvář otřesenému světu, je nejen zachycen jeho silami, nýbrž zmobilizován k novému boji. Nesmyslnost dosavadního života a dosavadní války vede k osmyslení nové války, války proti válce. Ten, kdo odmítal frontu, která mu byla vnucena, nutí se sám k frontě po další léta neméně těžká a krutá. Tato válka proti válce zdánlivě využívá nové zkušenosti, zdánlivě si počíná eschatologicky, ve skutečnosti eschatologii ohýbá zpět do roviny „světské“, do roviny dne, a využívá pro den to, co patřilo noci a věčnosti. Je to démonie dne, který se tváří jako všecko ve všem a dokáže zploštit a vysát i to, co leží za jeho hranicemi.

Tak začíná v roce 1917 vpádem radikálních revolucionářů na půdu první ruské revoluce, vlastně prvního ruského zhroucení, nová válka, stojící kolmo k dosavadnímu boji proti statu quo: nový zápas, který má vyvrátit status quo na obou stranách podle jiného mírového konceptu, než byl ten, který tanul na mysli Němcům. Nicméně je to německý atak na status quo, který tento nový útok podmínil, umožnil a radikálně

podpořil, a od té chvíle se vede válka tím způsobem, že se čeká a počítá na vzájemné oslabení, ba zničení dvou protivníků, kteří jsou přikováni k zápasu na život a na smrt. Vyčerpání jednoho a vítězství druhého bude tu pouhým taktickým momentem jiného boje; vítězství bude zdáním, v němž se připravuje budoucí porážka, porážka bude fermentem nových bitev. Vítězný mír je iluzí, v níž se vítěz mravně rozkládá, a že válka trvá, je patrné z toho, že v zemi revoluce pracuje na plné obrátky totéž vyřazení všech konvencí, táž bezohlednost k životu, týž jed podezření, pomluvy, demagogie, které se rozhostily ve dnech, kdy fronta vládla všemu a kdy se používalo nejen bojových prostředků ohně, ale hlavně též všech slabin protivníka a všech možností dohnat ho k vnitřnímu zhroucení, aby se (aspoň na chvíli a zdánlivě) dosáhlo svého. Co však v tomto bezohledném zápase triumfuje, je opět Síla a ta používá míru jako prostředku boje, takže mír se stává sám součástí války, tou lstivou její etapou, která poráží protivníka bez výstřelu – tím, že se zpomaluje ve své mobilizaci, zatímco druhý, skutečný či potenciální soupeř se udržuje ve střehu a v mohutném, bolestivém, cenou životů, svobod a rozryvů vykoupeném pohybu. Síla však nyní triumfuje i tím, že vytvořila novou, potencovanou formu vzájemného napětí, napětí ve dvou rovinách zároveň, s mobilizační silou, která dosud byla tlumena chabou organizovaností jednoho z účastníků; ten se nyní stává organizačním okruhem par excellence, kde není oněch tlumidel, která v ostatním světě tvoří respekt k tradicím, k minulým pojetím jsočnosti, která se nyní jeví jako zanedbatelné pověry a materiál k manipulaci druhých.

Bezmocné pokusy evropského Západu obrátit válku směrem na východ vedou přímo k jejímu novému vzplanutí na západě. Válka nezemřela, ba ani nespala, nýbrž proměnila se načas v doutnající výheň, neboť ne dost poražené, ne dost zničené Německo bylo schopno reprízy celého dramatu z roku 1914 a ničeho jiného než reprízy s ještě nemsmyslnější válečnou mašinérií, ještě větším nedostatkem celkového plánu, ještě improvizovanějšími násilnými akty, ještě větším rozdmýcháním nenávisti, ještě nepředstavitelnějšími akty pomstychtivosti a ressentimentu. Tím zavdala však svému poraženému protivníku z první světové války příležitost k revanši přímo planetárních rozměrů: neboť tento protivník se zatím z míru přeřadil na válku a byl s to vydržet tam, kde dříve ochaboval. Západ, který se snažil obrátit jeho sílu tímto směrem, byl nucen sám posloužit vlastním zmarem a krví vítěz-

ství tohoto soupeře, nesměje dbát toho, že je zároveň v trvající válce s ním. Tak se podařilo posleze to, co Německo začalo, změna světového statu quo, ale ne ve prospěch Německa, nýbrž jeho slabšího protivníka z první světové války. Zároveň s celou touto novou konstelací, s tímto ubohým manévrováním, muselo dojít k definitivnímu pádu Evropy. Evropa – rozumějme Západní Evropa, vyrostlá z dědictví západoférické říše – domohla se v počátcích éry Energie náznaku planetární nadvlády, Evropa byla vším; tato Evropa ustoupila po první válce ve prospěch *svého* pokračovatele, vyrostlého z realizace toho, po čem vždy toužila a čeho nikdy nedosáhla – svobody, totiž ve prospěch Spojených států, ale nyní odešla veskrze ze světové pozice, ztratila svá impéria, ztratila prestiž, ztratila sebevědomí a soběporozumění; její chabý partner z první války se ukázal schopným dědicem, neboť v kázni dlouhé mobilizace, napřed doutnavé a pak hořící války se přeměnil znovu v to, čím tradičně byl a je, v nástupce Východního Říma, vládnoucího zároveň tělesnému člověku i jeho duši.

Jak vládne den, život, mír nad každým jednotlivcem, nad jeho tělem a duší? Pomocí smrti, ohrožením života. *Z hlediska dne* je pro jednotlivce život vším, je nejvyšší hodnotou, která proň existuje. Pro *síly* dne naopak smrt neexistuje, ty si počínají, jako by jí nebylo či, jak bylo řečeno, plánují smrt distancovaně a statisticky, jako by znamenala pouhou výměnu ve funkcích. Ve vůli k válce tedy vládne den a život pomocí smrti. Vůle k válce počítá s budoucími generacemi, které zde ještě nejsou, své plány koncipuje z jejich hledisek. Ve vůli k válce tak vládne mír. Není možno zbavit se války tomu, kdo se nezbaví vlády míru, dne, života v té podobě, která vynechává smrt a zavírá před ní oči.

Veliká, hluboká zkušenost fronty s její linií ohně spočívá však v tom, že vyvolává *noc* s její naléhavostí a zanedbatelností. Mír a den musí vládnout tak, že posílají lidi na smrt, aby *druhým* zajistili budoucí den v podobě pokroku, volného a stupňovaného rozvoje, možností, které dnes nemají. Od těchto obětovaných se naopak požaduje *výdrž* tváří v tvář smrti. To znamená, že se temně ví, že život není vším, že se může sebe vzdát. Právě toto vzdání, tato oběť se požaduje. Požaduje se jako něco relativního, vztaženého k míru a dni. Zkušenost fronty však je zkušenost *absolutní*. Zde pojednou, jak ukazuje Teilhard, na účastníky učiní výpad *naprostá svoboda*, svoboda od *všech* zájmů míru, života, dne. To znamená: oběť těchto obětovaných přestá-

vá mít svůj relativní význam, není požadovanou cestou k programu výstavby, pokroku, zvýšení a rozšíření životních možností, nýbrž má význam *pouze sama v sobě*.

Tato absolutní svoboda je pochopení, že *zde* bylo již něčeho dosaženo, něčeho takového, co *není* prostředkem k dalšímu, není stupněm k..., nýbrž za čím a nad čím nic dalšího nemůže být. Vrchol je právě zde, v tomto vydání se, k němuž byli lidé povoláni od svého zaměstnání, svých talentů, možností, své budoucnosti. Dokázat toto, být k tomu vybrán a povolán ve světě, který konfliktem mobilizuje sílu, takže se zdá být naprosto zvěcněným a zvěcnujícím vývařiskem energie, znamená rovněž *silu překonat*. Motivy dne, které vyvolaly vůli k válce, se spalují ve výhni fronty, je-li její zkušenost dost hluboká, aby nepodlehla opět silám dne. Mír, proměněný ve vůli k válce, dokázal zvěcnovat a zvěcněňovat člověka tak dlouho, dokud mu vládl den, naděje na každodennost, na povolání, životní dráhu, prostě na možnosti, o které se musí strachovat a jež cítí ohroženy. Nyní však dochází k otřesení tohoto míru a jeho plánování, jeho programů, jeho pokrokových a ke smrtelnosti indiferentních idejí. Veškerá každodennost, všechny obrazy budoucího života blednou proti tomuto jednoduchému vrcholu, na kterém nyní člověk stanul. Proti tomu jsou všechny ideje socialismu, pokroku, demokratické nenucenosti, nezávislosti a svobody málo obsažné, málo nosné, málo konkrétní. Svůj plný smysl mají nikoli samy v sobě, nýbrž pouze tam, kde vyplývají ze zmíněného vrcholu a vedou opět k němu. Kde zavdávají podnět k tomu, aby člověk realizoval takovouto proměnu celého svého života, celé své existence. Kde znamenají nikoli vyplnění každodennosti, nýbrž podobu kosmičnosti a universalnosti, k níž člověk dospěl absolutní obětí sebe a svého dne.

Tak se stává *noc* pojednou absolutní překážkou na cestě dne k špatné nekonečnosti zítřků. Tím, že nás přepadá jako *nepředstížitelná* možnost, jsou odsunuty *domněle* nadindividuální možnosti dne a jako *pravá* nadindividuálnost se hlásí tato oběť.

Druhý důsledek. Nepřítel není již tím absolutním protivníkem na cestě mírové vůle, není tím, co je zde jen, aby bylo odstraněno. Nepřítel je spoluúčastník téže situace, je spoluobjevitel absolutní svobody, je ten, s kým je možná shoda v protikladu, spoluúčastník otřesení dne, míru a života bez tohoto vrcholu. Zde se tedy otvírá propastná oblast „modlitby za nepřítel“, fenomén „milování těch, kdo nás nenávidí“ – solidarity otřesených přes jejich protiklad a spor.

Nejhlubším objevem fronty je tedy tato vykloněnost života do noci, boje a smrti, neodepsatelnost této položky v životě, která se zdá z hlediska dne pouhou neexistencí; proměna životního smyslu, který zde škobrtne *onic*, o nepřekročitelnou hranici, v níž se všecko mění. Jako se v prožívání frontového artileristy podle vylíčení významného moderního psychologa^a proměňuje krajina ve svém topografickém rázu tak, že náhle *má konec* a trosky již nejsou tím, *co byly*, vesnicemi atd., nýbrž tím, čím mohou být v daném okamžiku, kryty a záchytnými body, tak se proměnila též krajina základních životních významností, *dostala konec*, za kterým nemůže ležet nic dalšího, kýženějšího, vyššího.

Proč tato velká zkušenost, jediná, která je s to vyvést lidstvo z války do skutečného míru, se neuplatnila v dějinách 20. století přesto, že dvakrát po čtyři léta jí byli lidé vystaveni a skutečně jsou jí dotčeni a proměněni? Proč nerozvinula své spásné potenciality? Proč nesehrála, proč nehraje v našem životě roli nějak obdobnou té, kterou měl a má onen boj za mír ve velké válce 20. století?

Odpověď na tuto otázku je nesnadná. Tím nesnadnější, že lidstvo je zkušeností války tak prostoupeno a fascinováno, že jedině z ní je možno pochopit rysy dějin naší doby. Ve druhé válce byla odstraněna distinkce mezi frontou a zázemím. Letecká válka dokázala zasáhnout stejně krutě všude. A atomická situace způsobila, že válečné výsledky posledního žhavého konfliktu se stávají potenciálně definitivní, bude-li dostatečně silná a inteligentní imperiální vůle stát za nimi. Mluvílo se po jistou dobu o komplexu Hirošimy – nebylo to nic než akutní shrnutí válečné zkušenosti, zkušenosti fronty, v spektakulární intenzitě ničivého konce světa. Zde nejprostší účastníci nemohli se nevzdat eschatologickému dojmu tohoto dění. A účinek na dějiny? Dosud viditelný účinek, který by bylo možno připisovat tomuto zásadnímu obratu a konverzi, které se s ničím jiným nedají srovnat (podle slov Teilhardových) se nedostavil. Síla nás fascinuje i nadále, vede nás svými cestami, fascinuje a obelstívá nás, činí nás svými blázný. Tam, kde se domníváme ji ovládat a spoléhat na zabezpečení její pomocí, jsme ve skutečnosti ve stadiu demobilizace a prohráváme válku, která proměnila úskočně svou podobu, ale neustala. Život by tak rád už jednou žil, ale je to právě život sám, který plodí válku a nemůže se z ní vlastními prostředky vy-

^a Srv. K. Lewin, *Kriegslandschaft*, in: *Zeitschrift für angewandte Psychologie*, XII (1917), str. 440–447. (Pozn. vyd.)

motat. Kde je konec těchto perspektiv? Válka jako prostředek Síly, jak se uvolnit, nemůže skončit. Je marné chtít se uzavírat do svého okrsku, když není uzavřených okrsků, když Síla a vědotechnika otevírají působnostem celý svět tak, že v něm každý děj má ozvěnu všude. Hledisko míru, života a dne nemá konce, je to hledisko nekonečného konfliktu, který se rodí v podobách vždy nových jako týž.

Obrovité hospodářské dílo obnovy, sociální vymoženosti nebývalé, ba nikdy nesněné, které se rozehrály v Evropě vyřazené ze světových dějin, ukazují, že tento světadíl se odhodlal k demobilizaci, protože mu nic jiného nezbyvá. Zároveň se tím prohlubuje propast mezi *beati possidentes* a těmi, kdo na planetě bohaté energií umírají hladu – tedy se prohlubuje *válečný stav*. Bezmoc, neschopnost vítězit ve válce koncipované z hlediska míru je u bývalých světapanů jasně patrná. Přesunout věci na hospodářskou moc je věc krátkodobá, krátkodechá, ošidná, protože souvisí s demobilizací i tam, kde mobilizuje armády pracujících, výzkumníků a inženýrů: všichni nakonec podléhají šlehnutí bičem. Bylo to zvláště patrné na energetické krizi nedávné doby.

Za nových poměrů atomické výzbroje a stále hrozby celkovým zničením může se válka ze žhavé přesunout na studenou nebo doutnající. Tato doutnavá válka není o nic méně krutá, často krutější než žhavá, v níž fronty brázdí celé kontinenty. Bylo již ukázáno, jak válka do sebe pojímá „mír“ v podobě demobilizace. Na druhé straně stálá mobilizace je fatum pro svět těžko snesitelné, těžko se mu pohlíží v tvář, těžko se vyvozují důsledky nicméně zcela jasné. Tomu, kdo zde *chce*, kdo udržuje svou vůli neporušenou, bez koroze, je přímo vnucováno vyloučení pravdy a veřejnosti, je vnucován *stav války*, diktatura vnější i vnitřní, tajná diplomacie, prohaná a cynická propaganda. Může se poukázat k tomu, že ony krajní prostředky mobilizace, kterými se ukázal soustavný teror procesy a ničením skupin a vrstev, pomalou likvidací v táborech nucené práce a koncentračních táborech, se postupně likvidovaly; otázka je však, zda tato likvidace znamená skutečnou demobilizaci, nebo naopak válku, která se etabluje natrvalo „mírovými“ prostředky. Válka zde ukazuje svou „mírovou“ tvář, tvář cynické demoralizace, apelu na vůli žít a mít. Lidstvo se stává obětí jednou rozpoutané války, tj. míru a dne; mír, den počítají se smrtí jako prostředkem krajní lidské nesvobody, jako s poutem, před nímž lidé zavírají oči, ale které je zde v podobě *vis a tergo*, teroru, který žene lidi i do ohně – člověk je smrtí, strachem poután k životu a nejvíce manipulovatelný.

Právě proto však patrně existuje také jistá perspektiva, jak se z války, zplozené mírem, dobrat půdy skutečného míru. První předpoklad je Teilhardova frontová zkušenost, kterou ve formě neméně ostré, ač méně mystické formuloval např. Jünger: pozitivnost fronty, fronta nikoli jako otročení životu, nýbrž jako nesmírné *osvobození* právě od této služebnosti. Dnešní forma války je onen poloviční mír, v němž protivníci mobilizují a počítají na demobilizaci druhého. Právě i tato válka má svou frontu a svůj způsob, jak spalovat, ničit, zbavovat perspektiv lidí, jak s nimi nakládat jako s materiálem Síly, která se uvolňuje. Tato fronta je rezistence vůči těmto „demoralizujícím“, terorizujícím a přelstivajícím motivům dne. Je to odhalení jejich povahy, protest, který se platí krví, která neteče, nýbrž hnije ve vězeních, v ústraních, ve zničených životních plánech a možnostech – a která opět poteče, jakmile to Síla shledá výhodným. Pochopit, že *zde* je místo, kde se odehrává vlastní drama svobody; svoboda nenastává „až potom“, až bude boj skončen, nýbrž má své místo právě v něm – to je *punctum saliens*, významný vrcholek, z něhož je možno přehlédnout bojiště. Že ti, kdo jsou vystaveni tlaku Síly, jsou svobodní, svobodnější než ti, kteří zatím sedí v etapě a starostlivě přihlížejí, zda a kdy na ně rovněž dojde.

Jakým způsobem může „frontová zkušenost“ nabýt té podoby, která by ji učinila dějinným faktorem? Proč se jí nestává? Protože v podobě, kterou tak mocně vylíčili Teilhard a Jünger, je zkušeností každého jednotlivce vrženého zvláště k svému vrcholu, z něhož nezbyvá než sestoupit zpátky do všedního dne, kde se ho zase zmocní nezbytně válka v podobě mírového plánování Síly. Prostředkem, jak tento stav překonat, je *solidarita otřesených*. Solidarita těch, kdo jsou s to pochopit, oč běží v životě a smrti a následkem toho v dějinách. Že dějiny jsou tento konflikt *pouhého života*, holého a spoutaného strachem, se *životem na vrcholu*, který neplánuje budoucí všední dny, nýbrž vidí jasně, že všední den, jeho život a „mír“ mají svůj konec. Pouze ten, kdo je s to pochopit tuto věc, kdo je schopen obratu, *μετάνοια*, je duchovní člověk. Duchovní člověk však vždy chápe, a jeho pochopení není pouhé konstatační fakt, není „objektivní vědění“, i když musí objektivní vědění ovládnout a zařadit do oboru toho, co je jeho věcí a nad čím má převahu.

Solidarita otřesených – otřesených ve víře v „den“, „život“ a „mír“ – nabývá zvláštního významu právě v údobí uvolňování Síly. Uvolňovaná Síla je to, bez čeho „den“ a „mír“, onen lidský život produkovaný ve světě exponenciálních růstů, nemůže existovat. Solidarita otřese-

ných je solidarita těch, kdo chápou. Pochopení však se za dnešních okolností musí týkat nejen této nezákladnější roviny, otroctví a svobody vůči životu, nýbrž implikuje též pochopení významu vědy a techniky, oné Síly, kterou uvolňujeme. V rukou takto chápajících jsou potenciálně všechny síly, na jejichž základě jedině může dnešní člověk žít. Solidarita otřesených je s to říci „ne“ k těm mobilizačním opatřením, která eternizují válečný stav. Nebude stavět pozitivní programy, nýbrž bude promlouvat, jako Sókratovo daimonion, ve varováních a zákazech. Musí a může vytvořit duchovní autoritu a stát se duchovní mocí, která by doháněla válčící svět k jistým omezením, a tak znemožňovala jisté činy a opatření.

Solidarita otřesených se buduje v pronásledování a nejistotách: to je její fronta, tichá a postrádající reklamy a senzace i tam, kde se jí tento úsek vládnoucí Síly hledí zmocnit. Nebojí se nepopulárnosti, nýbrž vyzývá ji a volá tíše, beze slov. Lidstvo nedospěje na půdu míru tím, že se oddá a poddá měřítkům všedního dne a jeho slibům. Kdo zrazuje tuto solidaritu, musí si uvědomit, že živí válku a je oním parazitem v etapě, který žije krví druhých. Toto vědomí mocně podporují oběti fronty otřesených. Vést až k tomu, aby každý, kdo je schopen porozumění, pocítil vnitřně nepohodlí své pohodlné pozice, je smysl, jehož nad onen lidský vrchol rezistence vůči Síle, jejího překonání, může být dosaženo. Dosáhnout tím toho, aby ta komponenta ducha, „technická inteligence“ především badatelů a aplikátorů, objevitelů a inženýrů, pocítila závan této solidarity a jednala podle toho. Otřást každodenností faktologů a rutinérů, uvědomit jim, že jejich místo je na této straně fronty, a nikoli na straně „denních“ sebelíbivějších hesel, která ve skutečnosti zvou k válce, ať je to národ, stát, beztřídnost, světová jednota nebo jak všechny ty výzvy, diskreditovatelné a diskreditované faktickou bezohledností Síly, mohou znít.

Na počátku dějin formuloval Hérakleitos z Efesu svou myšlenku o válce jako tom božském zákonu, z něhož se živí všechny lidské. Nemyslil tím válku ve významu expanze „života“, nýbrž jako převahu Noci, onu vůli k svobodě rizika v té ἀρστεία, tom ukázání se dobrým na hranici lidských možností, kterou volí ti nejlepší, když se rozhodují pro trvající proslulost v paměti smrtelníků výměnou za efemérní prodloužení pohodlného života.^a Tato válka je otcem zákonů obce, jako

^a H. Diels / W. Kranz, cit. d., *Hérakleitos*, B 29.

vůbec všeho: ukazuje u jedněch, že jsou otroky, a u druhých, že jsou svobodní;^a ale i svobodný život lidský má nad sebou ještě vrchol. Válka je s to ukázat, že mezi svobodnými někteří jsou s to se stát bohy, dotknout se božství, toho totiž, co tvoří poslední jednotu a tajemství bytí. To jsou však ti, kteří chápou, že πόλεμος není nic jednostranného, že nerozděluje, nýbrž spojuje,^b že nepřátelé jsou jen zdánlivě cíli, ve skutečnosti že patří k sobě ve společném otřesu všedního dne; že se tak dotkli toho, co ve všem všady a na věky trvá, protože je pramenem všeho jsoucna, co tedy je božské. To je týž cit a táž vize, kterou má před sebou Teilhard, když na frontě prožívá nadlidské božské. A Jünger hovoří na jednom místě o tom, že bojující se stávají v útoku dvěma částmi jedné síly, splývající v jediné těleso, a dodává: „V jedno těleso – přirovnání zvláštního druhu. Kdo tomu rozumí, schvaluje sebe i nepřítel, žije zároveň v celku i částech. Ten si pak může myslet božstvo, které si nechává tato pestrá vlákna klouzat mezi prsty – usměvavými ústy.“⁴⁶ – Je náhoda, že dva z nejhlubších uvažovatelů frontového zážitku, jinak tak hluboce odlišní, přicházejí sami od sebe na příměry, které obnovují Hérakleitovu vizi bytí jako πόλεμος? Nebo se v tom otvírá něco z neodbytného smyslu dějin západního lidstva, který se dnes stává smyslem dějin člověka vůbec?

^a Tamt., *Hérakleitos*, B 53.

^b Tamt., *Hérakleitos*, B 80.